

РУСЛАН ЯКОВИШИН

кандидат педагогічних наук

Тернопільський інститут післядипломної педагогічної освіти

Тернопіль – Україна

ПЕДЕВТОЛОГІЯ В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

Вступ

Педевтологія – це складова частина педагогічних наук, дисципліна, яка займається проблемами вчителів. Враховуються такі чинники, як особистість вчителя, підбір кандидатів на виконання професії вчителя, підготовка і професійне вдосконалення вчителів, а також їх праця за фахом.

В міжвоєний період надзвичайно важливе значення мала реформа Януша Єнджеєвіча, що стосувалась підготовки вчителів.

Виклад основного матеріалу

Після закінчення I світової війни життя ставило перед школою і професією вчителя нові завдання. Тому почали думати про необхідність реформи не лише учительських семінарій, але всієї системи освіти. Таку реформу було введено відповідно до Закону Польщі «Про систему шкільництва» від 11 березня 1932 р. Законом було передбачено дві організаційні форми підготовки вчительських кадрів для початкових шкіл: трирічні педагогічні ліцеї на базі чотирирічної гімназії і дворічне навчання в педагогічному коледжі для випускників загальноосвітнього ліцею¹. На навчання в педагогічному ліцеї приймалися кандидати віком не менше 16 років, а на перший курс навчання в педагогічному коледжі – віком не менше 18 років. Встановлення верхньої вікової межі кандидатів на навчання належало до Міністерства віросповідань і народної освіти Польщі².

Як вказано в одному з положень цього закону «Навчання кандидатів на виконання професії вчителя здійснюється з метою підготовки працівників, що мають необхідні для цього знання, а також педагогічну і громадянсько-суспільну підготовку»³.

¹ J. Szempruch. *Pedagogiczne kształcenie nauczycieli wobec reformy edukacji w Polsce*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej. Rzeszów, c. 21–22.

² Ustawa o ustroju szkolnictwa z dnia 11 marca 1932 r. – Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. RP) 1932 r., nr 38, poz. 389. M. Pęcherski, M. Świątek. *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917–1977. Podstawowe akty prawne*. PWN. Warszawa 1978, c. 190–205; *Organizacja systemu edukacyjnego w Polsce w latach 1932–1993. Antologia dokumentów i materiałów*, wyb. i oprac. T. Gumuła, J. Krasuski, S. Majewski. Dom Wydawniczy Strzelec. Kielce 1994, c. 14.

³ M. Pęcherski, M. Świątek. *Organizacja oświaty...*, ук. соч., c. 14.

Оскільки мережа педагогічних коледжів була дуже скромною, тому основною формою навчання вчителів залишались педагогічні ліцеї, як середні професійні навчальні заклади. Однак педагогічні ліцеї, хоча їх було недостатньо для задоволення існуючих потреб, були певним прогресом в області підготовки майбутніх вчителів не лише в зв'язку зі збільшенням терміну навчання на один рік, але також в зв'язку з вибором професії не в 14, а в 17 років і розпочинанням навчання в ліцеї не після закінчення початкової школи, переважно з низьким рівнем навчання, а після чотирирочного навчання в гімназії. Великою перевагою було теж те, що випускники ліцею могли продовжувати навчання в вищих навчальних закладах⁴.

Згідно з цим законом учительські семінарії перестали існувати від 1936 р. Але хоча були піддані гострій критиці, це були навчальні заклади, які незважаючи на чисельні недоліки, кільканадцять років «вірно служили Незалежній Польщі», служили широким колам польського суспільства в період розділу Польщі, позбавленого рідної культури і мови⁵. Разом зі зміною назви в новостворених педагогічних навчальних закладах була оновлена структура і зміст навчання. Це ілюструє навчальний план предметів з тижневою кількістю годин, відведених на кожний з них.

В табл. 2 представлений навчальний план в педагогічному ліцеї на 1936/1937 навчальний рік.

Табл. 2. Навчальний план в педагогічному ліцеї на 1936/1937 навчальний рік

Предмети і заняття	Клас		
	I	II	III
Релігія	2	2	1
Польська мова	4	4	2
Історія	3	3	–
Математика	3	2	–
Фізика і хімія	3	–	–
Географія	–	3	–
Біологія	3	2	–
Самостійна праця учня	–	–	6
Психологія	3	–	2
Навчання і виховання в початковій школі	–	6	6
Педагогіка і історія педагогіки	–	–	6
Життя дитини в середовищі і проблеми сучасного життя Польщі	3	3	3
Військова підготовка	2	2	2

⁴ A. Meissner. *Kształcenie nauczycieli dla jezuickich szkół średnich w Polsce od XVI do XVIII wieku*. Akademia Ignatianum w Krakowie. Kraków 2019, с. 153.

⁵ H. Rowid, «Chowanna» 1936, nr 5, с. 209.

Малювання	3	2	–
Практичні заняття	–	2	3
Співи разом з хором	3	3	1
Фізкультура	2	2	2
Всього:	34	36	34
Додатково 2 години на тиждень спортивних занять для кожного класу Необов'язкові (факультативні) заняття			
Гра на інструменті	1–2	1–2	1
Іноземна мова сучасна	2	2	–

Літ. джерело: В. Bromberek, *Zasady organizacyjne i programowe studiów nauczycielskich w Polsce (lata 1918–1932)*. Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań 1964, с. 188.

Якщо метою викладання загальноосвітніх дисциплін в I і II класах мало бути поширення і поглиблення знань отриманих в гімназії⁶, то абсолютною новинкою в програмі навчання був предмет «Самостійна робота учня», навчання з якого здійснювалось паралельно для двох вибраних самим учнем дисциплін. А саме: польська мова, іноземна мова, математика, біологія, фізика і хімія, географія, життя дитини в середовищі і проблеми сучасного життя Польщі, в об'ємі 3 години на тиждень для однієї вибраної дисципліни.

Слід згадати інший предмет, а саме: «Життя дитини в середовищі і проблеми сучасного життя Польщі». На цей предмет, що охоплює три розділи: пізнання життя дитини в середовищі, пізнання місцевого середовища, як вступ до більш широкого розгляду суспільно-економічної дійсності Польщі та розгляд найважливіших проблем сучасного життя Польщі, було передбачено по три навчальні години на тиждень для кожного класу. Основним завданням цього предмету був розвиток навичок спілкування майбутніх вчителів з середовищем, в якому живе дитина, безпосередній контакт з нею і вибір відповідних методів виховного спілкування. Важливе місце у всьому процесі навчання відводилось психології – загальній психології, психології розвитку, психології обдарованості і навчання та психології учня.

Перші роки існування педагогічних ліцеїв мали в першу чергу організаційний характер. Інші програмні вимоги, нові навчальні дисципліни і, нарешті праця зі старшою учнівською молоддю – все це вимагало введення нових методів навчання, а також виховання. Найчастіше знання передавались через лекцію, а виховна робота здійснювалась на основі участі в учнівському самоуправлінні, молодіжних організаціях, урочистостях і шкільних екскурсіях⁷.

Перші випускники повинні були закінчити навчальний заклад в 1940 р., на жаль на перешкоді цьому стала II світова війна.

⁶ J. Kulpa. *Kształcenie nauczycieli szkół powszechnych w Polsce w latach 1919–1939*. Ossolineum. Wrocław–Warszawa–Kraków 1963, с. 85.

⁷ A. Meissner. *Kształcenie nauczycieli...*, ук. соч., с. 161.

Таким чином, після здійснення реформи Єнджеєвіча в Келецькому регіоні з'явився Державний педагогічний ліцей в м. Сандомир, який діяв в 1938-1970 рр., а Учительську семінарію ім. Стефана Жеромського, яка діяла в місті Кельце з 1936 р., було перетворено на Педагогічний коледж⁸.

Програма навчання в педагогічному коледжі складалася з чотирьох головних розділів⁹:

- педагогічні і допоміжні дисципліни, такі як філософія, соціологія, біологічні основи навчання і виховання, психологія;
- методика предметів і занять в початковій школі (в залежності від спеціалізації) та педагогічна практика;
- художньо-технічні предмети, такі як малювання, ручна праця, співи і фізкультура;
- два навчальні предмети в рамках спеціального навчання.

Докладний перелік навчальних дисциплін міститься нижче в табл. 3.

Табл. 3. План дидактичних занять в педагогічному коледжі на 1936/1937 навчальний рік

Навчальні дисципліни	I рік навчання		II рік навчання	
	I півріччя	II півріччя	I півріччя	II півріччя
Введення в філософію враз з вибраними питаннями етики і соціології	4	4	–	–
Педагогічна психологія	4	2	2	2
Історія педагогіки	–	3	2	2
Педагогіка загальна	–	–	4	4
Гігієна	2	2	–	–
Методика елементарного навчання і педагогічна практика	6	6	6	6
Навчальний предмет	6	6	6	6
Малювання і ручна праця	4	4	4	4
Співи	2	2	2	2
Фізкультура	2	2	2	2
Всього:	30	31	28	28

Літ. джерело: В. Bromberek, *Zasady organizacyjne...*, ук. соч., с. 203.

Як видно з наведеного вище переліку навчальних дисциплін, протягом двох років навчання в педагогічному коледжі проводились заняття з педагогічної психології, методики елементарного навчання і педагогічної практики, навчального предмету, малювання і ручної праці та фізкультури.

⁸ «Ikar» 1994, nr 6, с. 31.

⁹ В. Bromberek. *Zasady organizacyjne...*, ук. соч., с. 202.

Дивлячись з перспективи минулого часу можна ствердити, що педагогічні коледжі виявились початком довгого шляху, що вів до здійснення підготовки всіх вчителів на вищому рівні. І хоча це важливий факт було втілено в життя лише в кінці ХХ ст., тогочасна мала спроба того, чого послідовно прагнули професійні організації вчителів і самі вчителі, збудила надії, повністю підпорядковані амбітній перспективі доступу до вищої освіти.

Суттєвою і цікавою проблемою була підготовка вчителів в період гітлерівської окупації.

Першою таємне навчання на території всієї Польщі організувала Спілка польського вчителства, яка в жовтні 1939 р. змінила свою назву на Таємна учительська організація, і якою керував Голова департаменту Представництва уряду на Батьківщині Чеслав Вицех¹⁰. Керівництво в Келецькому і Любельському округах здійснювали Ян Купец і Владислав Петрикєвич, які були головами Спілки польського вчителства перед війною¹¹. Як писав Антоні Артимяк: «Без зборів, без нарад і прощань, на другий день після припинення навчання в відкритій школі, починається таємне навчання»¹². Організація освіти, здійснювалась з думкою про післявоєнні потреби шкільництва, була пристосована до складних умов конспіраційного життя і становила складову частину загальної програми боротьби польського народу за збереження неперервності освітнього життя. Освітні діячі розуміли, що після закінчення війни, шкільництво як в Польщі, так і в Келецькому окрузі, буде мати особливо великий попит на освітні кадри, а це було пов'язане перш за все з трьома основними причинами: закриттям окупаційною владою педагогічних навчальних закладів, гатлерівською програмою, направленою проти вчителів і програмою демократизації освіти в відродженій Польщі. Для того, щоб вдосконалювати і розширювати мережу конспіраційного навчання кадрів для початкової школи, таємні органи управління освітою окупованої Польщі видали в 1942 р. «Настанови про роботу в області підготовки вчителів». Ці настанови рекомендували, щоб на території всієї Польщі об'єднувати кандидатів на навчання професії вчителя, організувати курси і навчальні заклади, а також заохочувати вчителів до участі в таємній освітній діяльності¹³. Враховуючи важливість справи, слід зазначити, що бажання працювати виявляли не лише вчителі, але також представники інших професій, а саме юристи, інженери, студенти, а навіть випускники середніх шкіл. На основі спеціального дозволу конспіраційних органів влади вчитель початкової школи, який мав свідоцтво (диплом) закінчення вищих учительських курсів, міг навчати в таємних гімназійних групах по програмі I і II класу, а також оцінювати учнів

¹⁰ R. Wroczyński. *Dzieje oświaty polskiej*, t. 2. Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 1996, c. 296; C. Wycech. *Z dziejów tajnej oświaty w latach okupacji 1939–1944*. Nasza Księgarnia. Warszawa 1964; W. Sulewski. *Z frontu tajnego nauczania*. Czytelnik. Warszawa 1966.

¹¹ J. Krasuski. *Oświata i szkolnictwo w okresie okupacji (1939–1945)*, [в:] *Historia wychowania: wiek XX*, red. J. Miąso. PWN. Warszawa 1984, c. 232; *Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939–1945*. PWN. Warszawa 1971; A. Kowalski. *Pamiętnik nauczyciela*. Wydawnictwo Łódzkie. Łódź 1969.

¹² A. Artymiak. *Kartki z kroniki tajnego szkolnictwa średniego w powiecie jędrzejowskim 1939–1945*. Nakładem autora. Jędrzejów 1945, c. 7.

¹³ R. Wroczyński. *Dzieje oświaty...*, ук. соч., c. 299.

по своїй спеціальності. Інші виконуючі обов'язки вчителя особи, що не мали відповідної кваліфікації, не могли ставити учням оцінок. Класифікацію здійснював уповноважений член вчительського складу таємного навчального закладу (школи). Про те, що конспіраційна система освіти давала добрий ефект свідчить той факт, що лише в Єнджейовському повіті протягом п'яти років атестат зрілості отримало 40 осіб¹⁴.

Необхідно прослідкувати, як виглядало таємне навчання вчителів в період гітлеровської окупації. Автор праці представить цю проблему на прикладі Свентокшиського воєводства.

Так само як в інших частинах Польщі, в Келецькому воєводстві вибух II світової війни перервав процес підготовки освітніх кадрів для майбутніх потреб освіти свентокшиського регіону. Організація і здійснення підготовки вчителів відбувались зазвичай з ініціативи самих мешканців регіону, для яких це було становчою відповіддю на розпорядження «Про організацію освіти в Генеральному Губернаторстві» від 31 жовтня 1939 р. Цим розпорядженням окупаційна влада наказувала: створювати навчальні заклади окремо для німців і поляків; негайно почати діяльність початкових шкіл, якщо це не було ще зроблено; обмеження середньої освіти в Польщі до так званих професійних навчальних закладів (*Fachschule*), тобто таких що здійснювали підготовку кваліфікованих робітників, про що писав зокрема професор Адам Масальський – заслужений дослідник історії шкільництва в Келецькому регіоні¹⁵.

Про навчання на середньому загальноосвітньому рівні не могло бути й мови, оскільки було заборонено навіть вживання термінів гімназія і ліцей¹⁶. На 1 січня 1940 р. представниками німецьких органів управління освітою першої інстанції в Келецькому повіті були: м. Єнджеюв – Герман Стерлак, Кельце (місто і повіт) – Мар'ян Колицікі, м. Коньске – Юзеф Садовіск, якого швидко замінив інший на прізвище Мітман, м. Опатув – Здзіслав Лігас, м. Опочно – Оттокар Строфф, м. Пьотркув-Трибунальський – Веганд, Радом (місто і повіт) – Юзеф Павлович, м. Радомско – Мускала, м. Стараховіце – Едіт Рокоссовська і м. Стопніца – Генрик Смажиньські¹⁷. Від освітніх консультацій, особливо поляків, окупаційна влада вимагала абсолютного послуху. Тих, хто проявляв будь-яку толерантність до польських питань, негайно замінювали іншими – поляконенавистниками, які повсякденно співпрацювали з гестапо – таємною німецькою поліцією, створеною в 1933 році після приходу Гітлера до влади¹⁸. Таку ненависть до поляків проявляв Герман Стерлак – освітній консультант в м. Єнджеюв. Цей же Г. Стерлак, затятий нацист, що здійснював свою офіційну діяльність на території двох повітів (Єнджейовського і Влощовського) і який перед війною працював

¹⁴ A. Artymiak. *Kartki z kroniki...*, ук. соч., с. 12–16.

¹⁵ A. Massalski. *Szkolnictwo na Kielecczyźnie w okresie okupacji 1939–1945*. PWN. Warszawa 1975, с. 31; M. Kozakiewicz, S. Brzozowski. *Szkoła w konspiracji*. Nasza Księgarnia. Warszawa 1960; T. Wróblewska. *Uniwersytety Rzeszy w Poznaniu, Pradze i Strasburgu jako model hitlerowskiej szkoły wyższej na terytoriach okupowanych*. Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Toruń 1987; *Nauczyciele Kielecczyzny w walce o szkołę polską w latach okupacji 1939–1945*, red. J. Krasuski.. WSP. Kielce 1979.

¹⁶ Dziennik Rozporządzeń GG 1939, nr 3, с. 18–19; A. Massalski, *Szkolnictwo na Kielecczyźnie...*, ук. соч., с. 32.

¹⁷ AP Kielce. Urząd Szkolny Kielecki, sygn. 2.

¹⁸ K. Grünberg. *SS – czarna gwardia Hitlera*. Książka i Wiedza. Warszawa 1975.

вчителем в селі Стоєвско Влощовського повіту, прекрасно знаючи місцеві відносини, особливо послужливо залучився до здійснення гітлеровської програми знищення польського народу. По його доносу 11 червня 1940 р. у Влощовському повіті було арештовано 16 осіб: в тому числі аж одинадцять вчителів, священника, вїта, поліція, працівника пошти і селянина. Каторгу в келецькій в'язниці пережили лише три особи – вїт і двоє вчителів (Ян Котиза з м. Влощова і Казімеж Сьліва з с. Олешно)¹⁹. Не менш жорстокі репресії з боку окупаційної німецької влади відчули на собі всі патріотично наставлені польські вчителі.

З метою недопустити навчання заборонених предметів, вже в грудні 1939 р. з'явилось розпорядження головного відділу з питань культури Генерального Губернатора, яке наказувало конфіскувати підручники історії, географії і польської мови²⁰.

В червні 1940 г. примусово вилучено всі карти, художні картини історичного змісту і портрети польських державних діячів. В початкових школах для польських дітей було заборонено навчання німецької мови, що обгрунтовувалось тим, що «двомовність» поляків може нести загрозу державним інтересам Німеччини²¹.

Зрештою будь-яка освіта для польського населення не цікавила німецьку владу. Тому, наприклад, для приватної педагогічної практики необхідно було отримати спеціальний дозвіл згідно з розпорядженням від 23 квітня 1940 р.²² Для залякування вчителів застосовувались різні форми репресій²³. Найбільш різкою формою були чисельні арешти вчителів. Лише в першому кварталі 1942 р. в Любельському і Радомському округах було арештовано понад 700 вчителів²⁴. Слід додати, що ці округи не були винятком, бо в інших частинах Генерального Губернаторства окупаційна влада діяла подібним чином. Тому кількість вчителів швидко зменшувалась.

Так наприклад, в Єнджеївському повіті в останньому році перед вибухом II світової війни було 298 вчителів початкової школи, а в 1941/1942 навчальному році їх кількість становила лише 174, тобто 60% порівняно з 1939 р.²⁵

Система таємного навчання вдалось почала діяти в Келецькому регіоні відносно пізно, лише в 1943/1944 навчальному році. Значно раніше – в лютому 1942 р в Варшаві було створено Таємний педагогічний коледж Західнопольських земель ім. Святого Яна Канти. Завданням цього навчального закладу була підготовка освітніх кадрів для польського шкільництва на західнопольських землях²⁶. В цей період почали діяти два, глибоко законспіровані педагогічні навчальні заклади – педагогічний

¹⁹ C. Piłichowski. *Hitlerowski program zagłady narodu polskiego i jego realizacja w latach 1939–1945*. Wydawnictwo Ruch. Warszawa 1972; K. M. Pospieszalski. *Hitlerowskie „prawo” okupacyjne w Polsce. Wybór dokumentów*. Instytut Zachodni. Poznań 1952.

²⁰ AP Kielce. Oddział w Sandomierzu, Szkoła Podstawowa w Szczecze, sygn. 67, k. 17.

²¹ AP Radom. Maszynopis przechowywany w bibliotece, bez tytułu i autora (sprawozdanie kierownika wydziału wiedzy i nauki urzędu Gubernatora Radomskiego), c. 31–32.

²² Там же, с. 33.

²³ J. Krasuski. *Oświata i szkolnictwo...*, ук. соч., с. 222.

²⁴ Там же, с. 223; N. Drucka, *Szkoła w podziemiu*. Wydawnictwo MON. Warszawa 1973; J. Kaźmierska, *Szkolnictwo warszawskie w latach 1939–1945*. PWN. Warszawa 1980.

²⁵ A ZG ZNP, sygn. 24/21, k. 51.

²⁶ R. Bednorz. *Tajne Pedagogium Ziemi Zachodnich w Warszawie 1942–1944*. Instytut Śląski. Opole 1975.

коледж в м. Кельце і Педагогічний ліцей в м. Радом. При ліцеї в м. Радом, що існував в 1943 – 1945 рр., діяли також річні доповнюючі учительські курси, для осіб, що отримали загальноосвітній атестат зрілості²⁷. В цей період таємна підготовка вчителів відбувалась також в місцевості Солец - на-Віслі. А в 1944/45 навчальному році – також в Сандомирському, Влощовському і Конецькому повітах²⁸. Керівництво Педагогічним коледжем в м. Кельце здійснював Ян Сьпевак – передвоєнний директор цього навчального закладу, конспіраційний діяч окружного бюро. До педагогічного складу входили також Барбара Кулаговська, Ян Станек і Гелена Маліновська. В м. Радом великий внесок в організацію педагогічного навчального закладу зробила Марія Май – керівник таємного Педагогічного ліцею, в якому з вересня 1943 р. проходило підготовку дев'ять вчителів і навчалось 48 учнів²⁹.

Коли після поразки Варшавського повстання в Конецькому повіті опинилась чисельна група варшавських вчителів і науковців, в місцевості Говарчув і Корніца було створено таємні навчальні групи педагогічного ліцею. В цих групах викладали зокрема проф. Станіслав Арнольд, доц. Рената Міллерова і проф. Марія Богушевіч³⁰.

Освітній результат цих конспіраційних педагогічних навчальних закладів в Келецькому регіоні – це 200 осіб, які здали підсумковий іспит, а після закінчення війни повновили місцеві початкові школи³¹.

Крім таємної діяльності в області середньої освіти, в Келецькому регіоні здійснювалась також конспіраційна діяльність в області вищої освіти, якої раніше в цьому регіоні не було.

Таємна діяльність в області вищої освіти здійснювалась з осені 1943 р. перш за все в місті Кельце. Хоче не лише в ньому, слід згадати також менші освітні центри – міста Єнджеув і Островець-Свентокшиський, де існували філіали Таємного університету західнопольських земель – Познанського університету³². Головними ініціаторами університетських курсів в містах Кельце і Єнджеув були проф. Тадеуш Конопницький, канд. наук Юліуш Новак-Длужевський і канд. наук Гелена Маліновська.

Курси в містах Кельце і Єнджеув діяли, як один організм, розділено їх було в 1944/45 навчальному році з метою запевнення безпеки слухачів, які навчались в наступних групах: полоністика, історія, філософія, фармацевтика, хімія, медицина і право. Останній з напрямків навчання організаційно був пов'язаний з Люблінським католицьким університетом. В 1943/44 навчальному році на курсах в м. Єнджеув викладало 29 незалежних науковців і асистентів. Після поразки Варшавського повстання

²⁷ M. Maj. *Tajne Liceum Pedagogiczne w Radomiu 1943–1945*. «Przegląd Historyczno-Oświatowy» 1969, nr 4.

²⁸ J. Krasuski. *Tajne nauczanie w okręgu kielecko-radomskim w okresie okupacji hitlerowskiej*. «Przegląd Historyczno-Oświatowy» 1971, R. XIV, z. 3(53), s. 352.

²⁹ J. Krasuski. *Tajne nauczanie...*, ук. соч., с. 352.

³⁰ *Z dziejów walk partyzanckich na Kielecczyźnie 1939–1945*. Muzeum Świętokrzyskie. Kielce 1971, с. 212.

³¹ AP Kielce. S. Podrygałło. *Fragmety wspomnień z okresu pracy w tajnej oświacie w czasie okupacji hitlerowskiej 1939–1945 w województwie kieleckim*, с. 80 (машинопис).

³² B. Miśkiewicz. *Uniwersytet Poznański – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*. Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań 1977; C. Łuczak. *Uniwersytet Poznański w latach okupacji*, [в:] *Dzieje Uniwersytetu im. A. Mickiewicza 1939–1969*. Uniwersytet A. Mickiewicza w Poznaniu. Poznań 1969.

їх кількість збільшилась до 41. В обох закладах навчалось 210 слухачів, які вносили плату за навчання в розмірі 200 злотих, а з початку 1944 р. – 300 злотих на місяць. Слід також зазначити, що найбільш бідні студенти отримували стипендію в розмірі від 100 до 300 злотих на місяць. Основою фінансування курсів були реєстраційні внески і плата за навчання, а також дотації з Департаменту освіти і культури.

Ініціатором гуманітарних курсів в м. Островець-Свентокшиський був проф. Роман Полляк, історик польської літератури, який під час німецької окупації був співорганізатором, викладачем і ректором (в 1943-1944 рр.) Таємного університету західно-польських земель в Варшаві. В м. Островець-Свентокшиський навчалось 10 студентів. Організаційними питаннями на цих курсах займалась Зофія Скорупка³³.

Як видно з наведених вище фактів, період німецької окупації, незважаючи на нечувано важкі умови, не був періодом освітнього застою. В багатьох місцевостях Келецького регіону здійснювалась не лише підготовка вчителів, але також конспіраційне навчання на рівні гімназії і загальноосвітнього ліцею. Здійснювалась також таємна діяльність в області вищої освіти. Без сумніву така діяльність в період німецької окупації сприяла створенню вищих навчальних закладів в м. Кельце після закінчення II світової війни.

Поновлення і розширення освітньої діяльності в перші роки після закінчення війни було не лише надзвичайно важливим суспільним і політичним починанням, але одночасно було відправною точкою для роботи над новою структурою всієї освітньої системи і новою організацією навчання. Оскільки польський народ мав завдання збудувати сильну державу – Польщу, необхідно було його відповідно підготувати до виконання цієї ролі. Існувала потреба створення широкого освітнього фронту, основу якого становила демократична, безплатна, загальна, доступна і єдина система освіти, з новим змістом навчання і виховання, адаптованим до нових суспільно-політичних умов. Тому, структурна і програмна реформа стала необхідною для післявоєнної освітньої діяльності.

Перша у звільненій Польщі велика дискусія про систему освіти відбулась на Все-польському освітньому конгресі в м. Лодзь, проведеному в квітні 1945 р. В результаті проведених дискусій перемогла концепція єдиної, загальної, обов'язкової восьмирічної школи для дітей від 7 років і 4-річної середньої загальноосвітньої школи. На жаль, постанови Освітнього конгресу в Лодзі не були втілені в життя. На практиці було впроваджено лише негайні зміни стосовно законодавчих положень, впроваджених реформою Єнджеєвіча, таких напр. як ліквідація організаційних освітніх рівнів на користь введення єдиної семирічної школи, зменшення терміну навчання в гімназії до трьох років (7 клас став відповідником першого класу гімназії) і введення скороченого циклу навчання для старшої молоді і дорослих. Вчителів для початкових шкіл повинні були готувати педагогічні ліцеї, що було також компромісним розв'язанням

³³ *Główne problemy oświaty i wychowania na Kielecczyźnie w 40-lecie PRL*, red. J. Krasuski, Z. Ruta. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Kielcach. Kielce 1984, с. 53–54; «Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego» 1971, t. 8, z. 1–4.

дискусії, яка відбувалась в 1945-1947 рр. стосовно принципів освітньої реформи³⁴. Між тим виконання освітньої реформи і швидкість її здійснення суттєво залежали від важкої економічної ситуації в Польщі, недостатньої кількості вчителів і приміщень для навчання. Оскільки влада робила акцент в першу чергу на усуненні наслідків війни і підвищенні організаційного стану шкіл, розвиток восьмирічної школи, який необхідно було здійснити згідно з реформою, відбувався дуже повільно, поки від нього не відмовились взагалі³⁵.

Відмова від принципів реформи, розроблених на Освітньому конгресі в м. Лодзь, означала переведення зусиль на втілення в життя принципу загального навчання на рівні семирічної початкової школи, це було особливо важливим для культурно занедбаного польського села³⁶. Зрозуміло, що виконання цього завдання вимагало немалих зусиль. Слід нагадати, що Келецьке воєводство – як одне з найбільш знищених війною, а крім того серйозно економічно і освітньо занедбане в міжвоєнний період – зіткнулось з величезними проблемами відбудови початкової школи в перші роки після визволення Польщі. В основному через відсутність вчителів в 1945/1946 навчальному році не можна було відкрити 230 початкових шкіл (приблизно 15%). А в січні 1947 р. не вистачало приблизно 300 вчителів³⁷. Така винятково складна ситуація з педагогічними кадрами для початкових шкіл поставила перед педагогічними навчальними закладами величезне завдання в області підготовки вчителів. Але це завдання перевищувало можливості цих начальних закладів, особливо в перші роки після визволення Польщі, коли з нуля почали організовувати педагогічні ліцеї, які відповідали вимогам освітньої практики. Проте численні чинники приводили до того, що не завжди вдавалось достосувати ці навчальні заклади до освітніх вимог. Серед багатьох чинників були економічні, соціально-політичні, демографічні умови, а також традиції, стан суспільної свідомості і інші³⁸. Тому при підготовці вчителів в перші передвоєнні роки існувала тенденція задовільняти в першу чергу кількісні потреби шкіл в педагогічних кадрах. Неможливість повного покриття нестачі вчителів була пов'язана з наступними причинами³⁹:

- зменшення кількості педагогічних кадрів прибл. на 30% в результаті деструктивних дій окупаційної влади;
- швидкий післявоєнний ріст народжуваності, який особливо проявився в 50-і роки (кількість учнів початкових шкіл збільшилась понад 60%);
- динамічний розвиток мережі дитячих садків, початкових шкіл і освітніх закладів;
- відтік вчителів на роботу в інші галузі народного господарства.

³⁴ *Główne problemy oświaty i wychowania na Kielecczyźnie w 40-leciu PRL*, red. J. Krasuski, Z. Ruta. Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. J. Kochanowskiego. Kielce 1987, c. 18.

³⁵ W. Wojtyński. *O kształceniu nauczycieli szkół podstawowych w Polsce i świecie*. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych. Warszawa 1970, c. 100.

³⁶ Там же, c. 104.

³⁷ A. Szymański. *Rola liceów pedagogicznych w województwie kieleckim w przygotowaniu kadr dla szkolnictwa podstawowego*. «Przegląd Historyczno-Oświatowy» 1973, nr 4, c. 538–539.

³⁸ E. Staszyński. *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli w 40-leciu PRL*. IKN. Warszawa 1987, c. 5.

³⁹ Там же, c. 111.

Основна увага зверталась в першу чергу на якнайшвидшому задоволенні кількісних кадрових потреб шкільництва. Було визнано, що педагогічні ліцеї стануть основними навчальними закладами, які готуватимуть вчителів для початкових шкіл.

Для відновлення діяльності недіючих шкіл в Свентокшиському воєводстві і для піднесення організаційного рівня вже діючих шкіл, потрібно було прибіл. 2,5 тисячі вчителів. Між тим, педагогічні ліцеї могли підготувати на той час лише 120 випускників. Як можна довідатись зі звіту Келецької кураторії, з 1 березня 1946 р. на початок діяльності шкіл чекало 18929 дітей. Щоб пом'якшити брак освітніх кадрів, органи управління освітою прийняли рішення прийняти на роботу в 1945/46 навчальному році 63 вчителів без відповідної професійної кваліфікації⁴⁰.

«Вказівки щодо організації державних початкових шкіл» в 1944/45 навчальному році, а також постанови Освітнього конгресу в Лодзі чітко визначали, що організація початкової освіти повинна йти в такому напрямку, щоб не лише охопити навчанням всіх дітей шкільного віку, але також дозволити кожній дитині закінчити повну початкову школу. Наступила необхідність реорганізації мережі початкових шкіл, організації повних семирічних загальних шкіл і прив'язання до них неповних шкіл. Здійснення цих вимог в Келецькому регіоні тягнуло за собою необхідність будівництва нових шкільних приміщень, їх обладнання, і перш за все, забезпечення відповідної кількості вчителів. Особливо дбали про це тогочасні працівники Келецької кураторії. Серед них були: Пьотр Орманьчик, Владислав Рушель, Станіслав Старосьяк, Стефан Войцеховський і Ян Кульпа – відданий ідеї підготовки освітніх кадрів начальник відділу підготовки вчителів⁴¹.

Ця велика робота над підвищенням організаційного рівня шкільництва в Келецькому регіоні проявлялась, з одного боку в зменшенні кількості шкіл з одним вчителем і 1–4 класами, а з другого боку в збільшенні кількості повних шкіл з чотирма і більше вчителями і 1–7 класами⁴².

Кожного року покращувався організаційний рівень шкіл. Якщо в 1945/1946 навчальному році існувало 331 школа з чотирма і більше вчителями, то в 1950/51 навчальному році їх було вже 685, тобто на 107% більше. В той же час істотно зменшувалась кількість шкіл з одним вчителем. Якщо в 1945/46 навчальному році їх боло 472, то в 1950/51 навчальному році – лише 309, тобто на 52,7% менше.

В зв'язку зі збільшенням кількості дітей, швидко підвищувався організаційний рівень деяких шкіл. Так було в селі Соколе-Поле, у Влощовському повіті, де в 1945/46 навчальному році була школа з одним вчителем, а в 1952/53 навчальному році в ній працювало вже п'ять вчителів.

Започаткована в 1945 – 1948 програма розвитку системи початкової освіти, направлена на максимальне підвищення рівня її організації, вступила в вирішальну фазу

⁴⁰ A. Szymański. *Rola liceów...*, ук. соч., с. 18.

⁴¹ Еро же. *Zakłady kształcenia nauczycieli w Kieleckiem w latach 1945–1970*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Kielcach. Kielce 1975, с. 20.

⁴² Там же.

на початку 50-х років. Якщо в 1948 р. в Келецькому воєводстві було 543 початкові семирічні школи, то в 1950 р. таких шкіл було вже 799, тобто їх кількість збільшилось на 47,1%. Подібна тенденція існувала також в наступні роки і в кінці 1950 р. було вже 1370 повних семирічних шкіл⁴³.

В 1945/46 навчальному році в початкових школах Келецького воєводства працювало 4689 вчителів. В 1950/51 навчальному році кількість працюючих вчителів зростає до 5808 осіб, тобто на 1119 осіб (на 20% більше). Наступні роки принесли також значне збільшення попиту на вчителів. Тому в 1955/56 навчальному році їх кількість становила 7101 осіб, що означає зростання кількості вчителів на 1293 осіб (на 18,3%). В наступні роки попит на освітні кадри зростає із підвищенням організаційного рівня шкіл і збільшенням кількості дітей шкільного віку.

Значний дефіцит освітніх кадрів влада намагалась вирішити за допомогою різних адміністративних заходів, які повинні були заохотити або навіть змусити випускників педагогічних ліцеїв до праці за отриманим фахом. Тому з 1947/48 навчального року було введено обов'язкове трирічне відпрацювання за фахом в школі для тих випускників, які користувались соціальними пільгами (стипендіями, безплатним проживанням в гуртожитку). Вимагались письмові зобов'язання про виконання праці за фахом в школі або повернення вартості навчання в випадку відмови від професії вчителя. Крім того, істотно було обмежено дозволи на продовження освіти в вищих навчальних закладах. До 1949 р. випускник педагогічного ліцею міг почати навчання в виші за згодою куратора освітнього округу. В наступних роках такий дозвіл можна було отримати лише в Міністерстві освіти⁴⁴. Адміністративні заходи, що ускладнювали випускникам педагогічних ліцеїв подальше навчання, були санкціоновані постановою Ради Міністрів Польщі (від березня 1950 р.), яка впроваджувала обов'язкове трирічне відпрацювання в школі і була початком так званих направлень на роботу, які могло відмінити лише Міністерство Освіти Польщі⁴⁵.

Але кадрові проблеми шкільництва Свентокшиського регіону не були єдиними післявоєнними клопотами. Розбудова системи освіти всіх рівнів спотикалась з чисельними труднощами, не оминаючи також матеріальні проблеми⁴⁶, хоча вони тогочасною польською владою вважались пріоритетними⁴⁷. До матеріальних проблем необхідно додати теж інші, які виникли безпосередньо після закінчення війни, тобто великовікова і частково деморалізована окупацією молодь, знищення багатьох будинків, які служили освіті, мала кількість (одне або два) приміщень в школах, які в 1939 р. становили 65% загального житлового фонду в Свентокшиському регіоні і запекла класова боротьба про політичне забарвлення польської школи. Непростим було

⁴³ J. Kulpa. *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie. Kraków 1969, с. 9.

⁴⁴ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty 1949, nr 7, poz. 125.

⁴⁵ Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1950, nr 10, poz. 130.

⁴⁶ *Statystyka szkolnictwa 1936/37*. Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1938, с. 50.

⁴⁷ B. Ratuś. *Licea pedagogiczne w Polsce Ludowej 1944–1970. Działalność dydaktyczno-wychowawcza*. PWN. Warszawa–Poznań 1974, с. 17.

також розв'язання проблеми адаптації організації дидактичної праці для учнів з різним рівнем знання польської мови, до їх загального інтелектуального і культурного рівня, а також структури віку. Не менші перешкоди на шляху до нормалізації внутрішнього життя в школі створювала текучість учнів, яка була пов'язана з характерною для тих років міграцією населення. Кожна зі згаданих проблем певною мірою гальмувала темп організаційної діяльності, звужувала можливості розвитку і обмежувала сферу впливу вже існуючих установ, винятково слабкий рівень навчального обладнання разом з суттєвим браком освітніх кадрів не встигав за суспільними потребами. З наведених тут проблем при реалізації політики динамічного розвитку початкової і середньої освіти найбільш обтяжливою виявилась нестача вчителів, яка збільшувалась в результаті відтоку педагогічних кадрів до інших професій. Як впливає з досліджень В. Івановського, в 1952/53 – 1963/64 навчальних роках від педагогічної практики з різних причин відмовилось в загальному 146 тис. осіб⁴⁸. Чисельні приклади відмови від праці в школі проявились вже в 1945 р., коли до інших професій відійшло біля 3500 вчителів⁴⁹. До 1946 р. працю вчителя покинуло 6000 осіб⁵⁰. На початку 1947/48 навчального року до праці не приступило біля 1000 вчителів⁵¹. Наведені цифри підтверджують, що професія вчителя ставала все менш привабливою і втрачала свій колишній престиж і суспільний ранг. Серед головних причин щорічного зміни свого фаху чисельною групою вчителів переважали чинники побутового характеру.

Назваючи на часті зміни в зарплаті, професія вчителя постійно знаходилась в групі низькооплачуваних професій⁵². Ці проблеми не залишились поза увагою з'їздів Спілки польського вчителства, і з максимальною обережністю були окреслені на освітньому з'їзді в 1957 р.⁵³ Але лише в 1972 р були прийняті рішення, завдяки яким професія вчителя стала матеріально більш привабливою⁵⁴.

Не менш важкою проблемою для професії вчителя в минулі роки була відчутна нестача житла. В результаті дослідження цієї проблеми Головним правлінням Спілки польського вчителства і Міністерством освіти Польщі, виконаного в 1962 р., виявилось, що у всій Польщі без житла і без нормальних житлових умов перебувало 54 148 сімей (25,4%), в тому числі без житла було 24 669 (11,6% загальної кількості)⁵⁵.

Подібне поцентне співвідношення мала також ситуація з потребами на житло в Келецькому регіоні. Коротко обговорені тут матеріальні і житлові проблеми вчителів, а також все вищі вимоги до цієї професії з боку влади і суспільства мали

⁴⁸ W. Iwanowski. *Kadry nauczycielskie*. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych. Warszawa 1968.

⁴⁹ Archiwum Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego (Archiwum ZG ZNP). Stenogram z konferencji w sprawie poprawy bytu nauczycieli, 10 XII 1945 r.

⁵⁰ Archiwum ZG ZNP. Memoriał ZG ZNP, skierowany do prezesa Rady Ministrów, z listopada 1946 r.

⁵¹ Archiwum ZG ZNP. Materiały ZG ZNP, t. 12, 14.

⁵² Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Ludowej: 1954, nr 2, poz. 103; 1956, nr 37, poz. 168; 1958, nr 52, poz. 249; 1960, nr 38, poz. 223; 1963, nr 44, poz. 248; 1965, nr 44, poz. 275.

⁵³ J. Hellwig. *Wkład Związku Nauczycielstwa Polskiego w kształcenie i dokształcanie nauczycieli w Polsce (1918–1968)*. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Poznań 1973.

⁵⁴ Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1972, nr 16, poz. 114.

⁵⁵ W. Iwanowski. *Kadry nauczycielskie*, ук. соч., с. 141.

вплив на відхід вчителів від своєї професії до іншої, яка запевнювала більш корисні умови існування. Сама ідея праці вчителя втрачала свій колишній престиж, послаблюючи зацікавленість педагогічною діяльністю серед молоді. З іншого боку, вчителі Келецького регіону в минулі роки були органічною частиною тієї інтелегенції, що висловлювалась за поширенням освіти, повністю віддаючись дидактично-виховній праці в сільському середовищі, і які заслужено вважались найактивнішими громадськими працівниками.

Висновки

Отже, умови підготовки і праці вчителів в перші роки після закінчення II світової війни були дуже важкими. Значно зменшилась кількість освітніх кадрів, зменшилась також кількість шкільних приміщень і дидактична база в Польщі. Перед польським народом виникло завдання відбудови системи освіти Польщі, що було надзвичайно складним завданням в нових політико-економічних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Архіви

- Archiwum Państwowe Kielce. Oddział w Sandomierzu, sygn. 67.
Archiwum Państwowe Kielce. S. Podrygałło. *Fragmety wspomnień z okresu pracy w tajnej oświacie w czasie okupacji hitlerowskiej 1939–1945 w województwie kieleckim* (машинопис).
Archiwum Państwowe Kielce. Urząd Szkolny Kielecki, sygn. 2.
Archiwum Państwowe Radom. Maszynopis przechowywany w bibliotece, bez tytułu i autora (sprawozdanie kierownika wydziału wiedzy i nauki urzędu Gubernatora Radomskiego).
Archiwum Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego. Materiały ZG ZNP, t. 12, 14, sygn. 24/21.
Archiwum Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego. Memoriał ZG ZNP, skierowany do prezesa Rady Ministrów, z listopada 1946 r.
Archiwum Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego. Stenogram z konferencji w sprawie poprawy bytu nauczycieli, 10 XII 1945 r.

Офіційні документи

- Dziennik Rozporządzeń GG 1939, nr 3.
Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty 1949, nr 7, poz. 125.
Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1932 r., nr 38, poz. 389.
Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1950, nr 10, poz. 130; 1954, nr 2, poz. 103; 1956, nr 37, poz. 168; 1958, nr 52, poz. 249; 1960, nr 38, poz. 223; 1963, nr 44, poz. 248; 1965, nr 44, poz. 275; 1972, nr 16, poz. 114.

Навчання

- Artymiak A. *Kartki z kroniki tajnego szkolnictwa średniego w powiecie jędrzejowskim 1939–1945*. Nakładem autora. Jędrzejów 1945.
- Bednorz R. *Tajne Pedagogium Ziem Zachodnich w Warszawie 1942–1944*. Instytut Śląski. Opole 1975.
- Bromberek B. *Zasady organizacyjne i programowe studiów nauczycielskich w Polsce (lata 1918–1932)*. Uniwersytet im. A. Mickiewicza. Poznań 1964.
- Drucka N. *Szkoła w podziemiu*. Wydawnictwo MON, Warszawa 1973.
- Główne problemy oświaty i wychowania na Kielecczyźnie w 40-leciu PRL*, red. J. Krasuski, Z. Ruta. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Kielcach. Kielce 1984.
- Grünberg K. *SS – czarna gwardia Hitlera*. Książka i Wiedza. Warszawa 1975.
- Hellwig J. *Wkład Związku Nauczycielstwa Polskiego w kształcenie i dokształcanie nauczycieli w Polsce (1918–1968)*. Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Poznań 1973.
- Iwanowski W. *Kadry nauczycielskie*. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych. Warszawa 1968.
- Kaźmierska J. *Szkolnictwo warszawskie w latach 1939–1945*. PWN. Warszawa 1980.
- Kowalski A. *Pamiętnik nauczyciela*. Wydawnictwo Łódzkie. Łódź 1969.
- Kozakiewicz M., Brzozowski S. *Szkoła w konspiracji*. Nasza Księgarnia. Warszawa 1960.
- Krasuski J. *Oświata i szkolnictwo w okresie okupacji (1939–1945)*, [w:] *Historia wychowania: wiek XX*, red. J. Miąso. PWN. Warszawa 1984.
- Krasuski J. *Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939–1945*. PWN. Warszawa 1971.
- Kulpa J. *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej*. PWN. Kraków 1969.
- Łuczak C. *Uniwersytet Poznański w latach okupacji*, [w:] *Dzieje Uniwersytetu im. A. Mickiewicza 1939–1969*. Uniwersytet A. Mickiewicza w Poznaniu. Poznań 1969.
- Massalski A. *Szkolnictwo na Kielecczyźnie w okresie okupacji 1939–1945*. PWN. Warszawa 1975.
- Meissner A. *Kształcenie nauczycieli dla jezuickich szkół średnich w Polsce od XVI do XVIII wieku*. Akademia Ignacjum w Krakowie. Kraków 2019.
- Miśkiewicz B. *Uniwersytet Poznański – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość* Uniwersytet im. A. Mickiewicza. Poznań 1977.
- Nauczyciele Kielecczyzny w walce o szkołę polską w latach okupacji 1939–1945*, red. J. Krasuski. WSP. Kielce 1979.
- Organizacja systemu edukacyjnego w Polsce w latach 1932–1993. Antologia dokumentów i materiałów*, wyb. i oprac. T. Gumuła, J. Krasuski, S. Majewski. Dom Wydawniczy Strzelec. Kielce 1994.
- Pęcherski M., Świątek M. *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917–1977. Podstawowe akty prawne*. PWN. Warszawa 1978.
- Pilichowski C. *Hitlerowski program zagłady narodu polskiego i jego realizacja w latach 1939–1945*. Wydawnictwo Ruch. Warszawa 1972.
- Pospieszalski K. M. *Hitlerowskie „prawo” okupacyjne w Polsce. Wybór dokumentów*. Instytut Zachodni. Poznań 1952.
- Ratusz B. *Licea pedagogiczne w Polsce Ludowej 1944–1970. Działalność dydaktyczno-wychowawcza*. PWN. Warszawa–Poznań 1974.
- Staszyński E.. *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli w 40-leciu PRL*. IKN. Warszawa 1987.
- Sulewski W. *Z frontu tajnego nauczania*. Czytelnik. Warszawa 1966.

- Szempruch J. *Pedagogiczne kształcenie nauczycieli wobec reformy edukacji w Polsce*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej. Rzeszów 2000.
- Szymański A. *Zakłady kształcenia nauczycieli w Kieleckiem w latach 1945–1970*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Kielcach. Kielce 1975.
- Wojtyński W. *O kształceniu nauczycieli szkół podstawowych w Polsce i świecie*. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych. Warszawa 1970.
- Wroczyński R. *Dzieje oświaty polskiej*, t. 2. Wydawnictwo „Żak”. Warszawa 1996.
- Wróblewska T. *Uniwersytety Rzeszy w Poznaniu, Pradze i Strasburgu jako model hitlerowskiej szkoły wyższej na terytoriach okupowanych*. Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Toruń 1987.
- Wycech C. *Z dziejów tajnej oświaty w latach okupacji 1939–1944*. Nasza Księgarnia. Warszawa 1964.
- Z dziejów walk partyzanckich na Kielecczyźnie 1939–1945*. Muzeum Świętokrzyskie. Kielce 1971.

Журнали

- «Ikar» 1994, nr 6.
- «Chowanna» 1936, nr 5.
- «Przegląd Historyczno-Oświatowy» 1969, nr 4; 1971, R. XIV, z. 3(53); 1973, nr 4.

Бюлетені

- «Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego» 1971, t. 8, z. 1–4.

Інший

- Statystyka szkolnictwa 1936/37*. Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa 1938.

Анотація

У статті досліджено особливості функціонування навчальних закладів для вчителів після реформи 1932 року, а також умови їх підготовки під час окупації і в перший період існування Польської Народної Республіки.

Ключові слова: навчальні заклади, вчитель, реформа, окупація, Польська Народна Республіка

Streszczenie

W artykule omówiono specyfikę funkcjonowania placówek oświatowych dla nauczycieli po reformie z 1932 roku, a także warunki ich przygotowania podczas okupacji oraz w pierwszym okresie istnienia PRL.

Słowa kluczowe: placówki oświatowe, nauczyciel, reforma, okupacja, PRL

Abstract

The article examines the features of the functioning of educational institutions for teachers after the reform of 1932, as well as the conditions of their training during the occupation and in the first period of existence of the Polish People's Republic.

Keywords: educational institutions, teacher, reform, occupation, Polish People's Republic

ПРИМІТКА ПРО АВТОРА

Руслан Яковишин, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної і педагогічної освіти, Україна.

